

## Oponentský posudek doktorské práce

**Autor:** Mgr. Ludmila Součková

**Název:** Заимствования из области кино и театра в русском и чешском языках  
(Přejatá slova ve filmové a divadelní terminologii v ruštině a češtině).  
Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2010.

**Školitel:** PhDr. Světa Čmejrková, DrSc.

**Oponent:** PhDr. Jiří Gazda, CSc., Ústav slavistiky FF MU

Tématem předložené doktorské práce je v této podobě dosud nezpracovaná problematika cizojazyčných pojmenování v tematické oblasti filmového a divadelního umění v porovnávacím plánu rusko-českém. Práce má všechny požadované formální náležitosti, text o úctyhodném rozsahu 180 tištěných stran je napsán v ruském jazyce a je rozčleněn do šesti základních částí: úvodu, dvou teoretických kapitol, jedné kapitoly materiálové, interpretace anketního šetření a části shrnující (závěry). Text je doplněn abstraktem ve třech jazycích, seznamem použité literatury a excerpovaných pramenů a obsahem disertace.

Materiálovou bází výzkumu tvoří blíže nespecifikované množství textových výskytů necelé stovky ekvivalentních jedno- i víceslovných lexikálních jednotek v každém z obou srovnávaných jazyků. Takto omezený počet analyzovaných jazykových jednotek vyvolává určité pochybnosti o vhodnosti, smysluplnosti a přínosnosti takto slabě materiálově saturovaného tématu, zejména s ohledem na možnosti vyvození jakýchkoliv relevantních, tj. statisticky podložených zobecňujících soudů, které by přispěly k verifikaci, případně ke korekci výsledků dosavadních obdobně zaměřených výzkumných projektů.

Jazykový materiál byl dle uváděných údajů získán systematickou excerpcí rusky a česky psaných tištěných i elektronických textů z dané tematické oblasti z období let 2006-2010, doplňkově také z dalších zdrojů zhruba od r. 2000, celkově má tedy zachycovat jazykovou situaci prvního desetiletí tohoto století.

V úvodu práce autorka formuluje hlavní cíle a metody svého bádání, které spatřuje především v synchronně-diachronním popisu obohacování slovníku zvolené tematické oblasti cizojazyčnými lexikálními jednotkami. Jako jeden z dílčích cílů je zmíněna komparace způsobů tvoření těchto pojmenování, a to jak v z hlediska mezijazykového, tak v pohledu diachronním. V této souvislosti by měla autorka upřesnit, jaké typy slovtvorných procesů měla na mysli, jestliže z hlediska geneze nových pojmenovacích jednotek jsou procesy slovtvorby a lexikálního přejímání v zásadě procesy komplementárními (vzájemně se doplňujícími).

Jako další dílčí úkoly jsou vytyčeny: srovnání užití analyzovaných přejímek v ruštině a češtině, stanovení míry jejich oprávněnosti a stupně srozumitelnosti jednotlivých cizojazyčných termínů z hlediska uživatelů jazyka. Vlastním materiálovým výtěžkem práce je pak jakýsi komentovaný výkladový slovník shromážděných pojmenování, který také tvoří nejrozsáhlejší a nejpodrobněji zpracovanou část práce.

Domníváme se, že i přes již dříve uvedené výhrady k volbě tématu bylo možné si stanovit ambicióznější cíle a hledat sofistikovanější metody přístupu ke zpracování daného materiálu, které by umožnily např. učinit si plastičtější představu o fungování těchto jednotek v současném

širším mediálním diskurzu v porovnání se staršími obdobími a pokusit se tak postihnout vývojovou i synchronní dynamiku procesu přejímání v ruském a českém jazykovém prostředí, a vysledovat také obecné tendence formální, sémantické a stylistické adaptace jednotlivých typů cizojazyčných pojmenování v ruském a českém lexikálním systému.

Úvodní kapitola (2. **Займствования в русском и чешском языках**) je věnována teoretickému vymezení zkoumané problematiky, při kterém se autorka soustřeďuje zejména na tři hlavní vzájemně se doplňující oblasti jazykovědného bádání: lexikální přejímání, slovo-tvorbu a problematiku neologizmů v současné ruštině a češtině.

Struktura kapitoly je poněkud nepřehledná, prospělo by jí víceúrovňové rozčlenění primárně do několika větších logických celků (celková jazyková situace, procesy obohacování slovní zásoby se zaměřením na inovační tendence, otázky lexikálního přejímání a internacionalizace slovní zásoby).

Autorka zde podává stručný nástin jednotlivých aspektů zkoumané problematiky a stavu jejich rozpracovanosti především v ruské a české odborné literatuře, ne vždy se jí však daří postihnout danou problematiku v dostatečné šíři a hloubce, často jde o prosté řazení názorů jednotlivých badatelů na vybrané dílčí problémy vedle sebe bez pokusu o jejich elementární kritické hodnocení či konfrontaci různých náhledů na některé netriviální problémy současné jazykovědy, o nichž se dlouhodobě vede široká odborná diskuse, a které mají bezprostřední vztah k zpracovávanému tématu (procesy jazykové globalizace, hlavní dynamizující faktory rozvoje slovní zásoby, posuny v typologické charakteristice lexika současných slovanských jazyků). Náznak kritického hodnocení sekundárních pramenů nacházíme pouze v podkapitole 2.10 (Влияние английского языка на современный русский и чешский языки), teoretické části práce by nicméně prospělo důslednější uplatnění takovéhoho přístupu při analýze všech dílčích teoretických problémů.

Dílčí věcné připomínky a otázky k této části práce:

- které hlavní protikladně působící obecné faktory ovlivňují dynamiku rozvoje slovní zásoby současných slovanských jazyků zejména v posledním dvacetiletí?
- v textu je opakovaně zmiňována problematika neologie a neologizmů, není ale nijak pojednáno o kritériích pro vymezení neologizmů, a ani sama autorka se nepokouší o jejich vlastní pracovní vymezení. Otázka k obhajobě: co je pro autorku hlavním kritériem „novosti“ analyzovaných pojmenování?
- v podkapitole 2.6 se autorka pokouší o vymezení v jejím pojetí protikladných pojmů „anglicizmus“ a „internationalizmus“, ačkoliv skutečnými koheponymy jsou na dané úrovni koncepty „internationalizmus“ a „cizojazyčné slovo“. Otázka do diskuze: v čem sama autorka vidí největší úskalí jednoznačného vymezení a chápání těchto konceptů?
- v podkapitole 2.11 je zmíněna otázka zesilování tendencí k analytizmu a aglutinativnosti v slovtvorbě a morfologii současných slovanských jazyků, zejména ve vztahu k tzv. analytickým adjektivům. Otázka k obhajobě: jak je problematika těchto jazykových jednotek v zásadě nahlížena v současné ruské a české jazykovědě?
- co je přesně míněno formulací „*возрастающая «нормальность» разговорной речи*“ (s. 21)
- na s. 22 autorka uvádí: „... усвоение данного слова происходит очень медленно (в русском языке, например, подчинение правилам редукции или произношение

мягкого «е» вместо твердого).“ Otázka k obhajobě: jak by měla znít přesnější a korektnější formulace daného jevu?

- v podkapitole 2.18 je zmíněna otázka hybridních pojmenování. Jak je tato problematika tradičně obecně nahlížena v ruské a české jazykovědě?
- na s. 26 jsou do skupiny produktivních internacionálních prefixů mylně zařazeny některé slovotvorné elementy. Otázka k obhajobě: které to jsou?
- v podkapitole 2.22 se hovoří o úloze „неузуального словообразования“. Otázka k obhajobě: jak jsou takto vznikající neologizmy v ruské a české odborné literatuře terminologicky označovány a jak jsou vykládány příčiny jejich vzniku a úloha, kterou v různých typech textů plní?
- v podkapitole 2.24, věnované otázkám grafické adaptace přejímaných slov v přijímajícím jazyce, je konstatován fakt paralelní existence pravopisných variant přejatých slov v češtině, není však dál nijak interpretován (viz také 3.8), což se týká i analýzy konkrétních pojmenování v materiálové části práce. Otázka k obhajobě: jaké faktory ovlivňují vznik a funkční distribuci těchto variant?

Druhá kapitola teoretické části práce (3. **Займствования в области кино и театра**) je věnována podrobnější charakteristice shromážděného jazykového materiálu z hlediska tematického, a dále z hlediska doby jejich vzniku, užití v různých typech zdrojových textů, a vhodnosti či přiměřenosti jejich používání. V dalších výkladech autorka věnuje pozornost formálně strukturním, slovotvorným, morfologickým, a částečně i sémantickým aspektům sledovaných pojmenování. Teoretické výklady zde, na rozdíl od předchozí kapitoly, dostatečně bohatě ilustruje zajímavým dokladovým materiálem.

Také v této kapitole bychom očekávali poněkud hlubší ponor do analýzy teoretických východisek, na jejichž základech autorka činí dílčí zobecňující závěry, stejně tak jako přesnější kvantifikaci popisovaných jevů. Ve většině případů (zejména v podkapitolách věnovaných slovotvorné adaptaci a aktivitě přejatých pojmenování) se autorka omezuje na prosté konstatování určitých zjištění, která často dokládá nevelkým počtem příkladů (někdy pouze příkladem jediným: s. 47, 51-53).

Dílčí věcné připomínky a otázky k této části práce:

- v podkapitolách 3.4 a 3.5 (s. 35-36), které se týkají míry používání anglicizmů v ruských a českých excerpovaných pramenech, jsou konstatovány určité závěry bez uvedení jakýchkoliv materiálových dokladů či statistických údajů. V rámci obhajoby by autorka měla tento nedostatek vysvětlit nebo uvedená tvrzení specifikovat a doložit.
- v podkapitole 3.6 (s. 37) autorka hodnotí jako „nadbytečnou“ přejímku výraz *standing ovation*, jelikož pro daný pojem v češtině existuje domácí ekvivalentní kolokace *ovace vestoje*. Otázka k obhajobě: jaké argumenty lze naopak uvést na obhajobu tvrzení, že uvedené přejaté slovní spojení se v češtině rozšířilo z důvodu, že není ve vztahu k domácímu výrazu ve vztahu absolutní synonymie?
- v podkapitole 3.7 (s. 37-39) postrádám pokus o hypotézu nebo náznak analýzy příčin upřednostňování přejímek před synonymickými výrazy domácího původu.
- na s. 36 a 39 je pro ilustraci různých jevů použit stejný příklad užití čes. výrazu *prajmtajmový*. Znamená to, že pro uvedené jevy je tento doklad dokladem jediným?

- v podkapitole 3.7 (s. 39) tvrzení „Слово, не вошедшее в язык прочно, встречается в разных вариантах написания, которые возникли после его заимствования“ obsahuje logický rozpor. Otázka k obhajobě: v čem tento rozpor spočívá?
- v podkapitole 3.9 (s. 41) jsou jako příklady slovních hříček (словесные каламбуры) uvedeny jevy založené na rozdílných principech jazykové hry na různých úrovních jazykového systému, které autorka interpretuje jen velmi povšechně a nepřesně. V rámci obhajoby by autorka měla tyto jevy přesněji popsat a vysvětlit.
- podkapitola 3.13.1 (s. 44-47) by zasluhovala podrobnějšího teoretického rozpracování a přesnější klasifikace jednotlivých typů složených pojmenování. Na s. 44 autorka uvádí pojmenování *трэш-фильм*, *трэш-хоррор*, *фильм-фэнтези* jako příklady složenin, jejichž druhá část plní funkci blíže určujícího komponentu (объяснительное слово). V rámci obhajoby by autorka měla toto konstatování korigovat.
- v téže podkapitole jsou uváděny příklady pojmenování s analytickými adjektivy typu *арт-*, *видео-*, *кино-*, aniž je blíže řešena otázka morfémového statusu těchto slovotvorných elementů.
- v podkapitole 3.13.2 (Суффиксация, s. 47-51) jsou v kusých teoretických výkladech používány velmi obecné formulace, autorka se v argumentaci vyhýbá používání přesné jazykovědné terminologie, gramatických a slovotvorných konceptů a kategorií, nepokouší se o přesnou a přehledně strukturovanou klasifikaci; porovnávání situace v ruštině a češtině není dostatečně důsledné a zřetelné.
- kapitola 3.13 (s. 44-53) trpí nepřehledností členění a značnou roztržičností, desetinné třídění je zde dovedeno ad absurdum: některé minikapitoly jsou věnovány jednotlivostem a okrajovým jevům (3.13.2.1.3 Универбация, 3.13.2.2.2 Притяжательные прилагательные, 3.13.3.1 Наречие, 3.13.4.1.1 Видовая корреляция, 3.13.5 Усечение, 3.13.7 Калькирование, 3.13.9 Неузвальное словообразование). Otázka k obhajobě: jak se v opomastice označuje proces přechodu apelativ do kategorie proprií (viz 3.13.6 Собственные имена, s. 52)?
  - v podkapitole 3.13.9 (Неузвальное словообразование, s. 53) autorka uvádí jediný příklad okazionalismu, navíc pouze v českém materiálu (*pitchování*). Otázka k obhajobě: lze z tohoto faktu vyvozovat obecný závěr, že slova cizího původu nejsou v tomto typu diskurzu pro okazionální tvoření a jazykovou hru prakticky využívána?

Vlastním jádrem práce je slovníková část (**4. Словник заимствований лексики из области кино и театра**, s. 54-144), ve které jsou v abecedním pořádku představena všechna shromážděná přejatá pojmenování a je podána jejich sémantická a provenienční charakteristika spolu s informacemi o jejich lexikografické fixaci a užití v různých typech textů. Tato část představuje nejcennější materiálový výtěžek a hlavní přínos práce, který může být využit pro další podrobnou analýzu či případné lexikografické zpracování. Autorka zde prezentuje bohatý dokladový materiál, umožňující vytvořit si rámcovou představu o fungování těchto pojmenování ve sledovaném typu diskurzu.

Přesto se domnívám, že zvolený způsob prezentace shromážděného materiálu formou abecedně řazených slovníkových hesel je poněkud mechanický a plochý a neumožňuje vytvoření plastičtějšího, strukturovanějšího a současně kompaktnějšího obrazu o dané vrstvě lexika jak ve vztahu k textům, v nichž je užívána, tak ve vztahu k lexikálnímu systému současné ruštiny, resp. češtiny, jako celku.

Hodnotu práce by jistě pozvedl alespoň pokus o uspořádání jazykového materiálu na základě vhodně zvolených jazykově systémových kritérií, jakými jsou např. tematické hledisko, frekvence užití v textu, formálně strukturní (slovotvorná) charakteristika, stupeň formální a sémantické adaptace, stylistická charakteristika a jiné, v optimálním případě jejich promyšlená kombinace.

Samotná struktura a způsob popisu jednotlivých hesel by zasluhovaly pečlivějšího a hlubšího zpracování, podávané informace jsou poměrně kusé, u většiny jednotek postrádám informace o jejich normativní a stylistické charakteristice, chybí pokus o analýzu dynamiky jejich sémantických, stylistických či frekvenčních parametrů v diachronním pohledu.

Dílečtí věcné připomínky a otázky k této části práce:

- v případě registrace různých formálních variant jednotlivých přejímek je tento fakt pouze konstatován, aniž je učiněn jakýkoliv pokus o postižení a interpretaci jeho příčin, případně přednostního užívání jednotlivých variant či tendencí k takovému užívání. Otázka k obhajobě: lze formulovat nějaké obecné závěry ohledně jakkoli vymezených typů pojmenování či jejich dílečtích charakteristik, u nichž k této variantnosti dochází?
- na s. 59 se v souvislosti se slovem *архивиз* uvádí, že tento lexém vystupuje v ruských textech v různé slovnědruhové platnosti (subst. a adj.). Otázka k obhajobě: jaká je hlavní příčina a hlavní zdroj rozšiřování repertoáru tzv. polyfunkčních slov v současných slovanských jazycích?
- u některých jednotek chybí informace o jejich původu (etymologii), např. *видео-, кино-, кинорил, теле-*.
- sémantická synonyma *плакат/постер/афиша* (4.55, s. 106-107) by podle přijatého způsobu třídění měla být patrně zařazena jako samostatná hesla, podobně jako např. kontextová antonyma *шорт-лист/лонг-лист* (4.98, s. 139).

Zajímavým a nesporně užitečným doplněním výzkumu je anketní šetření (**5. Опрос среди носителей языка**, s. 145-157), provedené u 34 ruských a 77 českých respondentů (byť by bylo žádoucí, aby skupiny respondentů byly pokud možno velikostně srovnatelné).

I přes některá zajímavá dílečtí zjištění však nutno konstatovat, že celková interpretace výsledků šetření vyznívá poněkud rozpačitě. Domnívám se, že svůj podíl na nejednoznačných výsledcích ankety má jak způsob výběru a prezentace jazykového materiálu, tak volba a formulace některých anketních otázek. Otázka k obhajobě: co bylo klíčem pro výběr jazykových jednotek do dotazníku?

Připomínky k formální a jazykové stránce práce:

Je třeba ocenit, že se autorka rozhodla napsat práci rusky, a že prokázala vcelku solidní schopnost odborného vyjadřování a samostatné formulace věcně i formálně většinou korektních dílečtích konstatací i zobecňujících soudů. Na druhé straně nutno konstatovat, že se autorka nevyhnula řadě menších i závažnějších jazykových prohřešků a formulačních nepřesností, které by se v pracích na této úrovni vyskytovat neměly.

Text na mnoha místech vyvolává dojem, že se autorka buďto vyhýbá nebo přinejmenším nejistě pohybuje v oblasti teorie a odborného pojmosloví, často volí obecné a vágní formulace tam, kde by byla na místě přesná definice s použitím přesné a jednoznačné terminologie. Syntax některých vět či jejich částí často prozrazuje nerodilého mluvčího („český“ slovosled, nedostatečné využívání pasivních slovesných vazeb a trpného vyjadřování či polovětných útvarů apod.). Občas se bohužel vyskytují i pravopisné, interpunkční či gramatické chyby a

nevykorigované překlepy. Autorka nerozlišuje důsledně spojovník a pomlčku. K vylepšení celkového vnějšího dojmu by jistě přispěla také větší pečlivost při konečné editaci textu (přehlednější vertikální členění, využívání nejednotkových mezer, využívání dělení slov na řádku, odstranění jednopísmenných předložek na koncích řádků, výraznější oddělování jednotlivých textových dokladů v materiálové části práce atd.).

Určité výhrady lze na několika místech vznést také k ne zcela standardnímu způsobu uvádění bibliografických odkazů a pramenů (s. 6-7, 9, 25-27).

Dílčí věcné připomínky a otázky k této části práce:

- autorka by měla mj. vykorigovat následující prohrěšky proti jazykové správnosti: *с наименованиями домашнего происхождения* (s. 14); *убегать иностранные слова* (s. 17); *придется более систематически решить вопрос* (s. 18); *отсутствует чувство угрозы языковой англоамериканизацией* (s. 18-19); *рост аналитизма и аглютивности* (s. 20); *важность лексикального значения* (s. 22); *материал (...) может принести вклад для создания новых словарей* (s. 162).
- jak se lze vyhnout syntaktické homonymii ve větě: *Слово мультипликация постепенно вытесняет слово анимация, так как слово анимация стало интернационализмом* (s. 55)?
- jak zní v ruštině přesný termín pro označení „redundantních spojení“ („редундантные сочетания“) typu *анимационная мультииндустрия* (s. 56)?
- v čem spočívá nekorektnost formulace: slovo *анимовану* (...) v dугих формах (*анимаса, аниматор* и т.д.) не встречается даже в самых современных словарях (s. 56)?
- čím se řídí distribuce synonymických příslovcí *тоже/также* v ruské větě?

Přes uvedené množství kritických připomínek předložená doktorská disertace v celkovém pohledu splňuje základní požadavky kladené na vědecké práce tohoto typu a jako taková proto může být předmětem obhajoby. Její výsledky, zejména pokud jde o shromážděný a utříděný materiál, mohou být využity jak v různých aplikačních oblastech jazykovědy, teatrologie a filmové vědy, tak jako zdroj materiálu a poznatků pro další výzkumy v této oblasti jazykovědného bádání. Autorka v ní prokázala jak dostatečnou obeznámenost s dosavadními výsledky bádání v této oblasti, tak schopnost samostatně se orientovat ve zvolené vědecké problematice a vyvozovat z vlastních pozorování dostatečně průkazné závěry.

Doporučuji proto, aby v případě uspokojivého zodpovězení otázek formulovaných v tomto vyjádření, a dále také v závislosti na průběhu obhajoby byl Mgr. Ludmile Součkové přiznán titul doktora (PhD.).

V Brně dne 8. února 2011

PhDr. Jiří Gazda, CSc.